
OBRAZOVANJE OBESPRAVLJENIH

TINDE KOVAČ CEROVIĆ

Govoriću o Romima i o obrazovanju Roma kao o lakmusu kapaciteta sistema obrazovanja da služi javnom interesu. Pretpostavljam da su poznati osnovni aksiomi uključivanja romske zajednice u sistem obrazovanja – integracija u obrazovanje je osnovni mehanizam poboljšanja socijalnog i ekonomskog statusa romske populacije, ono osigurava dostojno zapošljavanje i druga ljudska prava, zdravstvenu zaštitu i uključivanje u sve segmente društva, a doprinosi i ekonomskom i društvenom razvoju celine društva, time što jedna dosad marginalizovana zajednica učestvuje u stvaranju ekonomskog i društvenog kapitala. Oko ovog pitanja postoji potpuno slaganje, i unutar romske i unutar neromske zajednice. Reč je o velikoj akciji širom Evrope: za deset miliona Roma koji su delimično ili sasvim isključeni iz evropskih društava treba stvoriti oslonce da se integrišu u ta društva tako što će biti uvaženi i što će steći sve veštine neophodne za zapošljavanje i praktikovanje svojih demokratskih građanskih prava. Dakle, govoriću o pedagogiji obespavljenih.

Obrazovanje Roma u celoj Evropi okružuje niz raznih barijera. Te barijere, kumulativno predstavljene čine sledeći niz – nepristupačnost predškolskog obrazovanja, obrazovanje u specijalnim školama, obrazovanje po specijalnim programima, obrazovanje po kulturno ili jezički prilagođenim programima, obrazovanje u odeljenjima za slabije učenike, potpuno segregisane škole usred romskih naselja; rano opredeljivanje, to jest omogućavanje da romska deca što pre steknu neke veštine, i onda brzo izađu iz sistema obrazovanja. To su kratke stručne škole, gde se za par meseci stekne početna kvalifikacija pomoćnog radnika. Zatim, nedostatak materijalne podrške, nedostatak afirmativne akcije

pri upisu u više nivoa obrazovanja, nestimulativni finansijski mehanizmi. Programi ne uvažavaju Rome. O njima se ne govori, ne zna se ko su oni. Nastavnici nisu obučeni, ne prate se mehanizmi diskriminacije. Moguće je da na ovoj paleti pogrešnih politika još ponešto nedostaje, ali verujem da se i na osnovu ove liste može sagledati situacija u koju bih želela da vas uvedem.

Volela bih da zaista pristanete da pogledate na sistem obrazovanja iz ovog ugla – iz ugla obespravljenog, nekoga čiji roditelji nisu išli u školu ili su školu rano napustili, nekoga ko ne živi blizu škole, po koga ne dolazi auto, ne dolazi čak ni autobus, nekoga ko ne zna kako da dođe do udžbenika, ne zna kako i šta da obuče. I kada taj neko dođe u školu, on sedne u zadnju klupu i čeka da sve to prođe. Kada se gleda iz tog ugla, sistem obrazovanja deluje strašno. Nije mi cilj da izazovem empatiju, želim da analitički hladno pogledate kako to izgleda.

110 Mi smo u Srbiji mnogo uradili po pitanju integracije Roma u poslednjem periodu. Fokus obrazovne politike bio je pravednost obrazovanja, uz niz zakonskih i institucionalnih izmena, uz nove institucionalne okvire, radne grupe, različite projekte, projektne jedinice, uz saradnju sa Romskim obrazovnim fondom iz Budimpešte, sa Svetskom bankom, UNICEF-om, Fondom za otvoreno društvo, Evropskom komisijom. Pokrenuti su brojni projekti usmereni na podršku obrazovne integracije Roma. Stvorili smo sinergiju svih aktera, uključujući romski civilni sektor i nacionalni savet za romsku nacionalnu manjinu i mislim da je zajedničkim naporima postignut ozbiljan iskorak. Donete su mere koje su usmerene na proširenje obuhvata predškolskim obrazovanjem. Uvedena je nova nediskriminativna upisna politika, kao i programska politika. Donete su razne mere za podršku u obrazovanju, afirmativnu akciju, te omogućavanje druge šanse za one koji su prerano napustili sistem obrazovanja. Stvoreni su lokalni međusektorski sistemi podrške koji podrazumevaju obrazovnu, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, s dobrim usmeravanjem razvojne pomoći i organizacijom sistema obrazovanja. Povećan je procenat romske dece u školama, smanjen je broj romske dece koja se upisuju u specijalne škole. Smanjeno je izostajanje između prvog i četvrtog razreda, povećan je procenat mladih Roma koji se upisuju u srednje škole i fakultete i povećan je kvalitet postignuća romske dece.

Ne želim detaljnije da navodim šta je sve urađeno, već da se zadržim na analizi i problematizaciji barijera na ovom putu. Naime, kako su se uvodile novine tako su se pojavljivale i barijere oko svakog novog elementa, svakog novog koraka. Tumačenje ostavljam čitaocu, iako imam mišljenje o tome. Neka samo ostane zabeleženo na koje sve kreativne načine jedan rigidan administrativni sistem teži da poništi, asimiluje novinu i postavi novu barijeru.

Jedan frapantan detalj odnosi se na uključivanje romske dece u predškolsko obrazovanje. Proširenje obuhvata predškolskim obrazovanjem je važan višegodišnji podu-

hvat, ne samo kod nas nego i u drugim zemljama u okruženju. Uvede se, recimo, godinu dana obaveznog pohađanja predškolskog obrazovanja, upravo zato da bi se pomoglo deci koja nemaju predznanja jer im roditelji nisu obrazovani, jer nisu okružena didaktičkim igračkama i svim drugim što deca iz srednje klase obično imaju. Međutim, desi se da predškolska ustanova ima ograničene kapacitete i da nema mesta, za koga – za romsku decu. Tako smo povećali jaz u predznanju, umesto da ga smanjimo. Predškolske ustanove su počele da insistiraju – iako za to više nije bilo zakonskog osnova – na identifikacionim dokumentima, na boravištu, prebivalištu. Naravno, reč je o populaciji koja živi u naseljima koja nisu legalizovana, pa se ne mogu ni imati ta dokumenta, i onda su tu decu izdvajali ili ih slali u neke dalje vrtiće. Kažu – pa, zašto baš ovde, majko, idi negde drugde. Naravno, na to je usledila reakcija i verujem da je sad stanje malo bolje nego što je bilo na početku.

Šta je sledeće? Uvedena je nova antidiskriminatorna upisna politika. Prema toj politici deca se upišu u školu, i ako im je potrebna podrška, putem posebnih komisija na lokalnom nivou utvrdi se o kojoj je podršci reč, i ona se pribavlja iz lokalnih ili iz nacionalnih izvora. Reč je zapravo o redistribuciji podrške koja se dotad usmeravala samo ka specijalnim školama i specijalnim grupama u vrtićima. Međutim, sad je podrška trebalo da prati dete. Šta se, međutim, dogodilo? Socijalna podrška, hrana i tome slično, i dalje ide u specijalne škole, a deca koja su u redovnoj školi to naprosto ne dobijaju. Moralo se posebno raditi sa opštinama da bi se socijalna zaštita preusmerila tamo gde su deca, a ne tamo gde su ona ranije bila i gde je u organizacionom smislu lakše uputiti podršku.

III

Sa rastom broja romske dece koja se upisuju u osnovnu školu na volšeban način pojavila se jedna nova pojava, koja u Srbiji ranije nije bila karakteristična – posebna romska odeljenja. Neke škole su čak postale romske škole. Neromski roditelji, kada se u školu upiše više od dvadest-trideset odsto romske dece, i škola ih ne izoluje radi “lakšeg rada” u posebna odeljenja, stave svoje dete u auto i odvedu ga u drugu školu a prva postane romska škola. Možda se na ovom primeru najbolje vidi kako sistem sa svim svojim predrasudama i nesavršenostima te svoje nesavršenosti usmeri upravo ka onima koji su najmanje u stanju da se brane, koji najmanje mogu da insistiraju, i koji imaju najmanju snagu da lobiraju.

Uveli smo i jedan nov programski instrument, nazvan individualnim obrazovnim planom. Njime se omogućuje da deca, koja stižu sa različitim predznanjima, različitim stilovima učenja ili različitim problemima, ipak mogu da pohađaju redovnu školu, zajedno sa svim svojim vršnjacima. Individualni obrazovni plan u osnovi menja koncepciju obrazovanja prema kojoj svi rade po istom programu i stalno svi sve rade isto. Time se omogućava da nastavnici za decu kojoj je to potrebno izrade posebne planove po kojima će ona učiti tokom nastave. Uspeh u postizanju individualnog obrazovnog plana se prati, nedeljno, mesečno, i on se dalje prilagođava. Šta se događa? Dogodilo se da se za rom-

sku decu mahom pripremaju individualni obrazovni planovi sa smanjenim standardima. Niska očekivanja nastavnika, proizašla iz predrasuda, iz nekih prethodnih iskustava, ili ko zna čega, utiču na to da se za tu decu koriste programi sniženog kvaliteta. Još jedan primer kako se politika koja je uvedena da poboljša stvari može preokrenuti u zloupotrebu.

Osipanje je sledeći problem – ne samo hoće li se desiti ili ne, nego i šta sistem radi da ga osujeti ili da reaguje. To je takođe jedan od načina na koje se loš sistem fino prilagođava: deca su tu, ubeležena su, ali nećemo insistirati da dolaze.

Posebno je pitanje i nadgledanje sprovođenja svih navedenih mera. Saradnja sa istraživačkom zajednicom je u ovom pogledu zbilja neophodna, a vrlo često izostaje. Odmah se postavi pitanje – ko treba da nadgleda i na koji način; ko će da plati to praćenje; zašto baš to da se prati, a ne nešto drugo?

112 I poslednji primer: uveli smo u sistem 170 pedagoških asistenata koji pokrivaju više od 170 škola u opštinama u kojima je procenat romske dece visok. To su Romi koji rade u školi kao asistenti, ali istovremeno obilaze i naselja i premošćuju jaz između roditelja, naselja i škola. Put uvođenju pedagoških asistenata liči na kriminalistički roman, on je fantastična studija slučaja koja pokazuje na koje sve načine sistem nešto ne dopušta. Doduše, deklarativno nova politika prođe, uđe u zakonski i podzakonski tekst, a onda se na svakom koraku proces zaustavlja, uvek baš taj papir fali, uvek je baš taj dokument negde drugde. Počelo je s pitanjem – a zašto Romi da dobiju asistente, zašto ne i Mađari, Slovaci? Rekla sam – čekajte, to je nešto drugo. Onda je došlo pitanje – a što u školi, neka budu izvan škole, tamo negde napolju, ne u razredu, i kako uopšte oni mogu da pomognu nastavniku da bolje razume šta treba da radi? Posle su, naravno, krenule nedoumice o plaćanju i ugovaranju – kakav ugovor, ko sklapa ugovor, kako se to radi, kako ide plaćanje? Celih godinu i po dana, dok su se sva ova pitanja uredila, plaćanje njihovog rada teklo je iz raznih projektnih fondova, i tek nakon toga je ušlo u redovno budžetsko finansiranje. Još uvek je otvoreno pitanje da li će regularno ući i u naredne budžete.

Ovo je bila kratka ilustrativna priča o barijerama, koja može da posluži kao lakmus za procenu kvaliteta sistema. Po svemu sudeći, ako nema nikog ko će dosledno, bezobrazno i tvrdoglavo gurati novine kroz sistem, sistem može da postavi sto, hiljadu, pet hiljada barijera pred nešto novo, ako je to novo takvo da se ne uklapa u implicitne teorije onih koji rade u sistemu obrazovanja. Time se može objasniti i reprodukcija socijalne nepravde, zbog čega bismo morali ozbiljno da se zabrinemo, ali i da nešto ozbiljno preduzmemo ako nam je stalo do otklanjanja obespravljenosti i obezbeđivanja javnog interesa kroz obrazovanje.